

Thomas Hestbæk Andersen
Dansk Sprognævn

Thrine Victoria Jarnot Meline
Dansk Sprognævn

DOI: <https://doi.org/10.58215/ella.27>

Ordforråd i coronaens tid

Sammendrag

Fra forskellige analytiske vinkler giver denne artikel et indblik i hvordan dansk udviklede sig i det første år af pandemien, hvor sprogsamfundets kreativitet var exceptionel.

Vi præsenterer et overblik over de ord som kom ind i dansk eller som kan siges at være blevet genoplivet som følge af coronapandemien. Ordene er primært høstet fra Dansk Sprognævns korpus (ca. 4,3 mia. ords løbende tekst; primært medietekster). Vi klassificerer de mere end 150 ord som det drejer sig om, idet vi analyserer (i) deres form, (ii) deres ideationelle betydning og (iii) deres interpersonelle toning (– hvor det er muligt). Helt fundamentalt trækker vores analyse på Hallidays idé om «lexis as most delicate grammar» (1961/2002), og vores analyser (af forskelle og ligheder) kortlægges via systemnetværk, altså paradigmatisk.

Studiet af de enkelte ord kan med rette betragtes som et systemisk-funktionelt studie, men nok kun i mindre grad som et socialsemiotisk studie (jf. fx Hodge & Kress, 1988, s. 12), idet vi arbejder med en liste af ord uden nogen umiddelbar ko- eller kontekst. Dette råder vi bod på ved at bevæge os fra det systemiske overblik til en mere indgående analyse af den semiotiske historie bag to af de mest brugte ord i Danmark under pandemien, nemlig *samfundssind* og *restriktion*.

Nøgleord: ordforråd, leksik, sprogsystemet, semiotisk historie, grammatisk metafor

The Danish Vocabulary in the time of Corona

Abstract

From various analytical angles, this article gives insights into the way the vocabulary of Danish evolved in (roughly) the first year of the coronavirus pandemic.

We provide an overview of the words that came into Danish or could be said to be revitalised because of the Covid-19 crisis, i.e. of Danish corona related words. The words are primarily extracted from the general corpus of The Danish Language Council (+4.3 billion words; primarily media text). We classify the more than 150 corona related words by providing analyses of (i) form, (ii) ideational meaning and – where applicable – (iii) interpersonal value. In a general way, our analyses build upon Halliday's idea of "lexis as most delicate grammar" (1961/2002), and our analyses (of similarities and differences) are mapped in system networks/paradigms.

While our study can indeed be regarded as a systemic functional study, it might not – at first sight – resemble a truly social semiotic study, as we set out from a list of words with no immediate co- or context (cf. e.g. Hodge & Kress, 1988, p. 12). However, from a more general, systemic overview, we scrutinise some of the most used words by analysing the semiotic history of the compound word *samfundssind* (*community spirit*) and the usage of the nominalisation *restriktion* (*restriction*). These words were some of the most frequently used words in Denmark during the pandemic.

Keywords: vocabulary, lexis, language system, semiotic history, grammatical metaphor

Ordforråd i coronaens tid

Denne artikel er skrevet i forlængelse af den 18. nordiske konference om systemisk-funktionel lingvistik og socialsemiotik som blev afholdt på Høgskolen i Østfold i efteråret 2022. Temaet for konferencen var «SFL og socialsemiotikk i møde med lokale og globale udfordringer», og i rammen af dette præsenterede vi hovedforedraget «Ordforråd i coronaens tid». Som titlen indikerer, er coronapandemien – helt overordnet – den udfordring vi italesætter. Som titlen også indikerer, vil vi mere specifikt analysere de sproglige spor på ordniveau som pandemien satte. Vores analyse finder, i overensstemmelse med konferencens teoretiske tema, sted i en systemisk-funktionel og socialsemiotisk ramme.

Fra en række analytiske vinkler vil vi give et overblik over hvordan det danske ordforråd udviklede sig igennem (groft sagt) det første år af pandemien, altså fra første kvartal af 2020 til første kvartal af 2021. Først præsenterer vi de ord som kom ind i dansk eller som kan siges at være blevet revitaliserede pga. coronakrisen. Det drejer sig om i alt 153 ord. Vi vil dernæst klassificere ordene ud fra en analyse af (i) form, (ii) eksperientiel betydning (ved at analysere hvilken type element eller hvilken type proces som ordet realiserer) og (iii) hvor det er muligt angive den interpersonelle valør af ordet. Helt fundamentalt trækker klassificeringen på Hallidays idé om «lexis as most delicate grammar» (1961/2002).

Klassificeringen af de mange ord kan bestemt betragtes som et systemisk-funktionelt arbejde, men nok ikke så meget et socialsemiotisk arbejde, idet vi tager udgangspunkt i en liste med ord der ikke har en umiddelbar kontekst eller kontekst (– og på den måde afviger klassificeringen sig fra fx Hodge og Kress' fundamentale *Social Semiotics* fra 1988 hvor den kontekstsensitive analyse promoveres, eller van Leeuwens bemærkning om at «context is the key» (i Andersen et al., 2015, s. 98)). Dette vil vi råde bod på ved at bevæge os fra den systemiske analyse af de mange ord til en kontekstsensitiv analyse af to af de mest brugte ord på listen: Vi vil således kigge nærmere på den semiotiske historie for ordet *samfundssind* og den sprogbrug der har omgivet nominaliseringen *restriktion*.

De to ovenstående dele af denne artikel besvarer således følgende spørgsmål:

1. Hvilke ord kom ind i eller kan siges at være blevet revitaliserede i det danske sprogsamfund i coronakrisens første år, og hvordan kan disse ord klassificeres systemisk-funktionelt?
2. I en socialsemiotisk optik, hvordan udviklede sprogbrugen sig for to af de i det danske (sprog)samfund mest udbredte ord, nemlig det (relativt) gamle og revitaliserede *samfundssind* og den til tiden udbredte nominalisering *restriktion*?

1. Datagrundlaget

Coronapandemiens første år var et år hvor mange nye ord blev registreret. Ikke kun i det danske sprogsamfund, men generelt i verdens sprog oplevedes en meget stor sproglig kreativitet. Symptomatisk for det exceptionelle i de mange nyskabelser opgav Oxford English Dictionary, som hvert år kårer et årets ord, at kåre et ord for 2020. For det anerkendte britiske opslagsværk kunne ikke finde et enkelt ord til at beskrive året: «Jeg har aldrig set et sprogår som dette», har Oxford English Dictionarys formand, Casper Grathwol, udtalt (Berlingske, 2020).

Dansk Sprognævn registrerede nedenstående 153 ord i dansk ifm. coronapandemiens første år (marts 2020 – marts 2021), og det er disse der udgør vores datagrundlag i det følgende.

Datagrundlaget er fremkommet gennem excerpering (i øvrigt som alle andre tilføjelser til Sprognævnets ordsamling) som kombinerer korpusundersøgelser med forskernes blik på hvad der sker i sprogsamfundet. Det er altså en såvel semi-automatiseret som manuel indsats der ligger bag Sprognævnets omfattende overvågning af aviser, tidsskrifter, fagblade, bøger, sproget på de sociale medier, i radio og tv og i almindelig samtale (jf. Dansk Sprognævn, u.å.). Korpusset er ikke tilgængeligt som søgbart korpus online.

*afspritte**coronapanik**maskekrav**afstandsgåtur**coronaparkering**matrikelkuller**afstandskaffe**coronapis**minkkrise**afstandskrammer**coronaradio**mundbind*

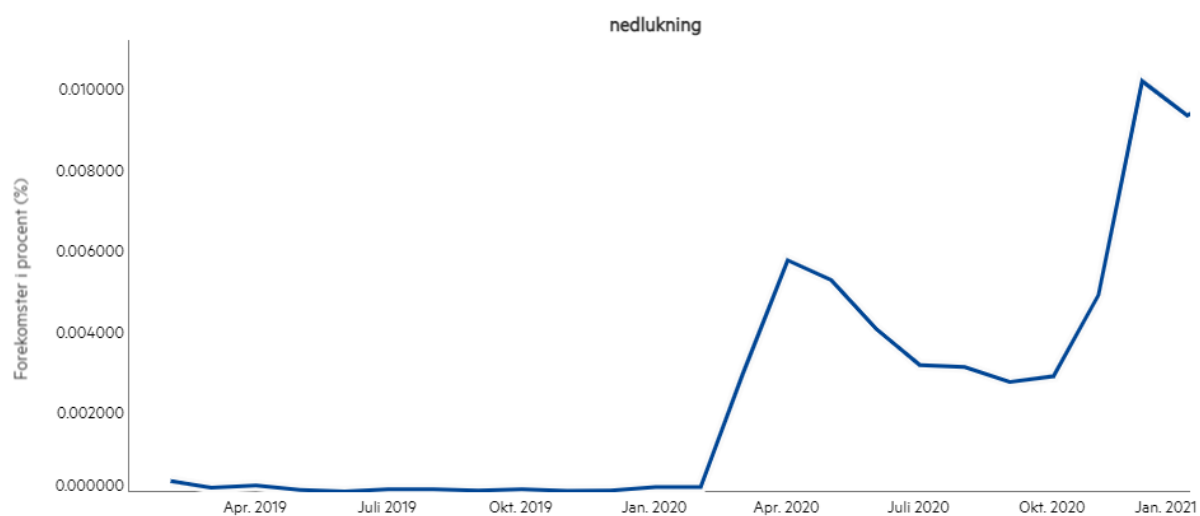
<i>afstandsøl</i>	<i>coronarede</i>	<i>mundble</i>
<i>altankoncert</i>	<i>coronarund</i>	<i>mørketal</i>
<i>amatørvirolog</i>	<i>coronasafe</i>	<i>nyseetikette</i>
<i>anticoronastress</i>	<i>coronastrategi</i>	<i>nødpasning</i>
<i>bodegavirolog</i>	<i>coronasygdom</i>	<i>opholdsforbud</i>
<i>cluster 1, 2, 3, 4, 5</i>	<i>coronatid</i>	<i>onlinegudstjeneste</i>
<i>corona</i>	<i>coronatosse</i>	<i>overimplementere</i>
<i>coronabær</i>	<i>coronaudtryk</i>	<i>patient nul</i>
<i>coronadelle</i>	<i>coronavand</i>	<i>restriktion</i>
<i>coronadigt</i>	<i>coroneser</i>	<i>samfundssind</i>
<i>coronaensomhed</i>	<i>covendigt</i>	<i>samværshygiejne</i>
<i>coronaferie</i>	<i>covid-19-syg</i>	<i>science fiction-dystopi</i>
<i>coronafjernsyn</i>	<i>covidiot</i>	<i>selfist</i>
<i>coronafnidder</i>	<i>dispenser</i>	<i>selvisolation</i>
<i>coronaforbud</i>	<i>distancekaffe</i>	<i>selvkram</i>
<i>coronafrisure</i>	<i>engangsnedlukning</i>	<i>seriespreder</i>
<i>coronafrisør</i>	<i>epidemihåndtering</i>	<i>skærmfobi</i>
<i>coronafyret</i>	<i>flokimmunitet</i>	<i>skypemiddag</i>
<i>coronageneral</i>	<i>forbudsdanmark</i>	<i>smittekæde</i>

<i>coronagenopretnings-</i>	<i>forbudt-bånd</i>	<i>smitteopsporing</i>
<i>pakke</i>	<i>forsamlingsforbud</i>	<i>smittetryk</i>
<i>coronagøgl</i>	<i>forårsindespærring</i>	<i>social afstand</i>
<i>coronahelt</i>	<i>genåbningsdiskussionsorgie</i>	<i>sprildame</i>
<i>coronahåndtering</i>	<i>guldfisksyndrom</i>	<i>(hånd)spritminister</i>
<i>coronahår</i>	<i>gårdkoncert</i>	<i>spritrunde</i>
<i>coronaindtryk</i>	<i>hjemmeskoling</i>	<i>spritter</i>
<i>coronainkvisition</i>	<i>hjemsendelseserklæring</i>	<i>spøgelsesfly</i>
<i>coronakaffe</i>	<i>hobbyepidemiolog</i>	<i>SST-retningslinjer</i>
<i>coronakalas</i>	<i>hostetikette</i>	<i>staycation</i>
<i>coronakalorier</i>	<i>hoste- og nyseetikette</i>	<i>supersmittespreder</i>
<i>coronakilo</i>	<i>hudsult</i>	<i>superspreder</i>
<i>coronaklip</i>	<i>håndsprit</i>	<i>symptomfri</i>
<i>coronaknus</i>	<i>håndspritbolaget</i>	<i>smittebærer</i>
<i>coronakoma</i>	<i>håndvaskgenerationen</i>	<i>Søren Brostrøm-frisure</i>
<i>coronakommunikation</i>	<i>kahytfeber</i>	<i>tempobonus</i>
<i>coronakram</i>	<i>kahytkuller</i>	<i>terassekaffe</i>
<i>coronakrav</i>	<i>karantænefølelse</i>	<i>tometerskaffe</i>
<i>coronakriger</i>	<i>karantænekuller</i>	<i>tonetørke</i>
<i>coronakrise</i>		<i>trappedate</i>

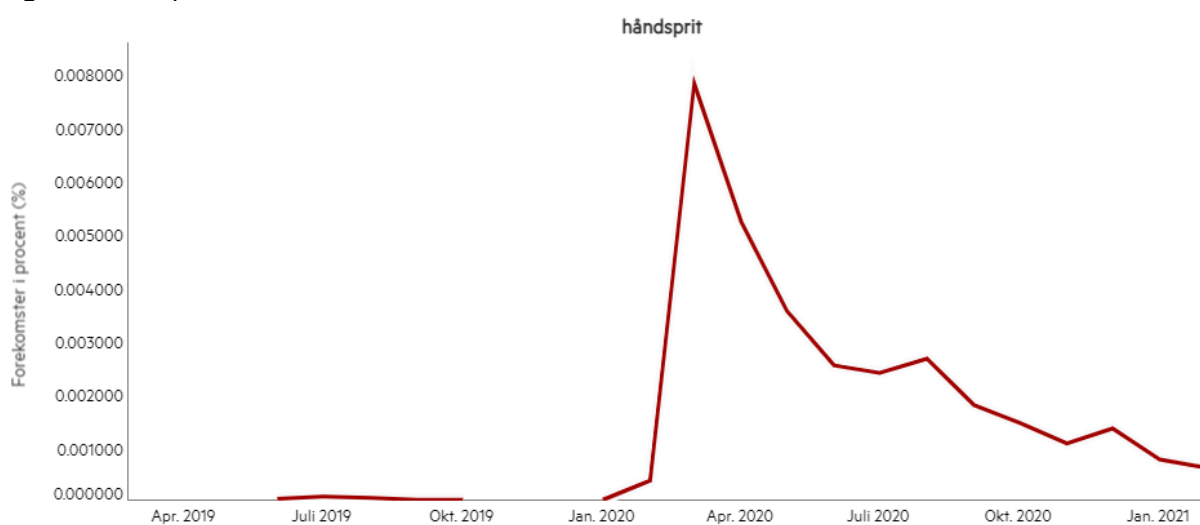
<i>coronakrop</i>	<i>karantæneramt</i>	<i>trappekaffe</i>
<i>coronakuller</i>	<i>kontracyklisk kapitalbuffer</i>	<i>versemager</i>
<i>coronakvabset</i>	<i>korona</i>	<i>virtuel krammer</i>
<i>coronakvalme</i>	<i>koronavirus</i>	<i>virtuel påskefrokost</i>
<i>coronaland</i>	<i>korophold</i>	<i>værnemiddel</i>
<i>coronalukket</i>	<i>korstation</i>	<i>værnemiddelsgebyr</i>
<i>coronanedlukning</i>	<i>kramselv</i>	<i>wi-five</i>
<i>coronaoverlever</i>	<i>krammekonto</i>	<i>wuhanshake</i>
<i>coronapakke</i>	<i>krammeunderskud</i>	<i>zombie</i>

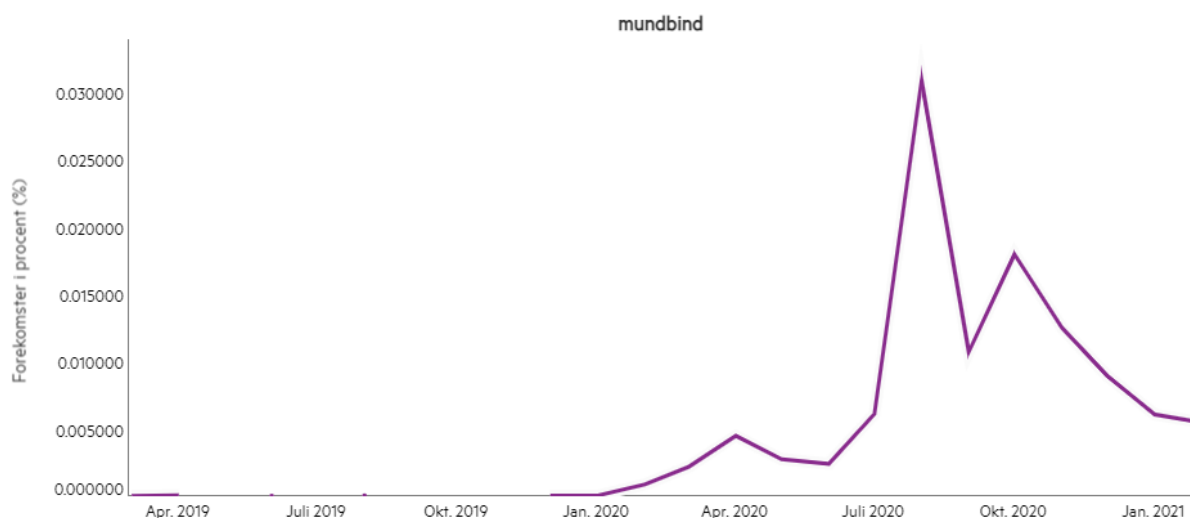
Ikke alene kom de ovenstående mange ord ind i sproget, de blev også dominerende i sprogsamfundet. Denne dominans har vi nedenfor grafisk illustreret med mediernes relative brug af en række ord; det er fælles for ordene at de – bortset fra *pressemøde* (Figur 4) som betegner et almindeligt redskab til mediekontakt – som følge af pandemien udviklede sig fra at være stort set ubrugte i sprogsamfundet til at være en del af den almene samtale i det offentlige rum. Graferne baserer sig på Dansk Sprognævn's generelle korpus *Korp*, som er sammensat af skriftlige medietekster fra nationale, regionale og lokale aviser, magasiner og disses hjemmesider. *Korp* er med sine aktuelt mere end 4,3 mia. ords løbende tekst Danmarks største lingvistisk opmærkede korpus over dansk sprog. I graferne angiver x-aksen tidspunkter, mens y-aksen angiver procenter i forhold til det totale antal ord i hver af de viste måneder (det skal bemærkes at grafernes frekvenser alene illustrerer den udbredelse ordene fik og ikke er medtaget som kvantitative studier i egen ret; der er således heller ikke foretaget tests for statistisk signifikans). På den vis illustrerer graferne den kronologiske udvikling i den relative forekomst af et ord.

Figur 1: Nedlukning

Figur 2: håndsprit

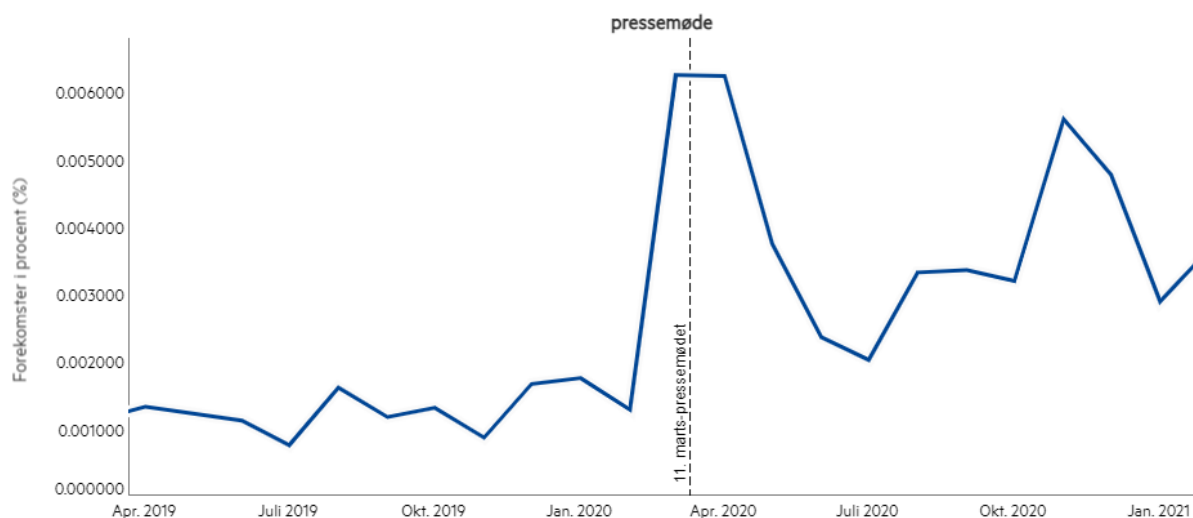

Figur 3: mundbind

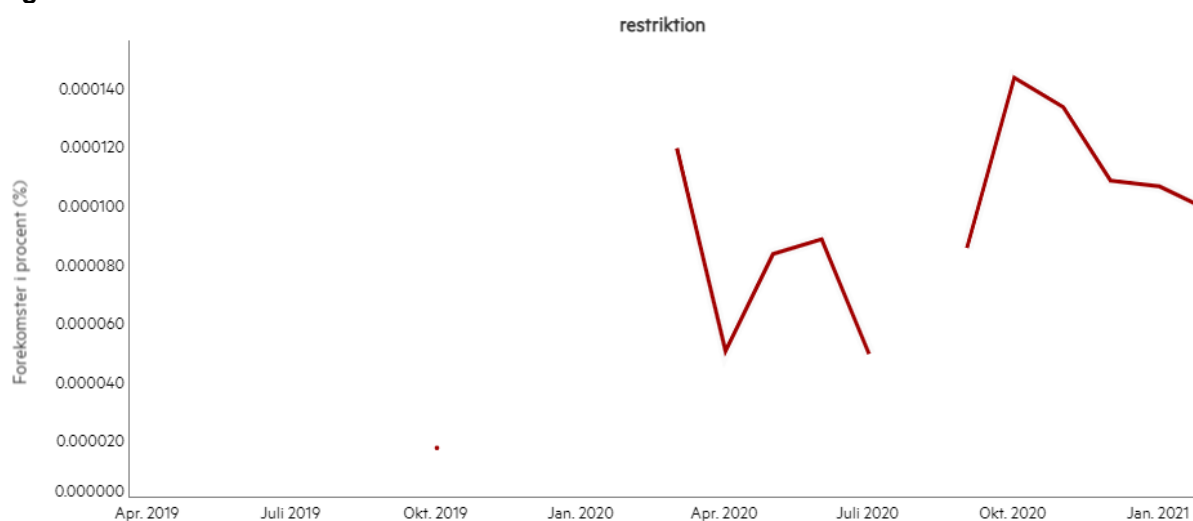
De tre ovenfor anførte grafer for hhv. *håndsprit*, *nedlukning* og *mundbind* viser ikke overraskende hvordan brugen af ord som er specifikke for håndteringen af udbruddet af Covid-19, steg voldsomt i den periode vi betragter. I detaljen er det måske værd at bemærke at Figur 2 illustrerer at håndsprit bliver et første værktøj til bekæmpelse af smittespredning, endda inden den første store nedlukning af Danmark fra 11. marts 2020. Den anden store nedlukning fulgte efter en relativt genåbnet sommer i december 2020. Ift. anbefalingen om at bruge håndsprit kom kravet om mundbind i det offentlige rum først senere på året (jf. Figur 3).

Et ord som ikke er specifikt for håndteringen af Covid-19, men hvis brug alligevel steg markant (som følge af at myndighederne valgte dette værktøj som et af deres primære i kontakten med borgerne), er *pressemøde*. Det mest skelsættende pressemøde blev afholdt i Statsministeriet 11. marts 2020: Her præsenteredes offentligheden for første gang for en række af de indskrænkninger i den professionelle og private frihed som kom til at kendetegne håndteringen af pandemien, altså for de restriktioner som meget af den offentlige (såvel som den private) samtale derfra blev domineret af.

Figur 4: pressemøde

Figur 5: restriktion

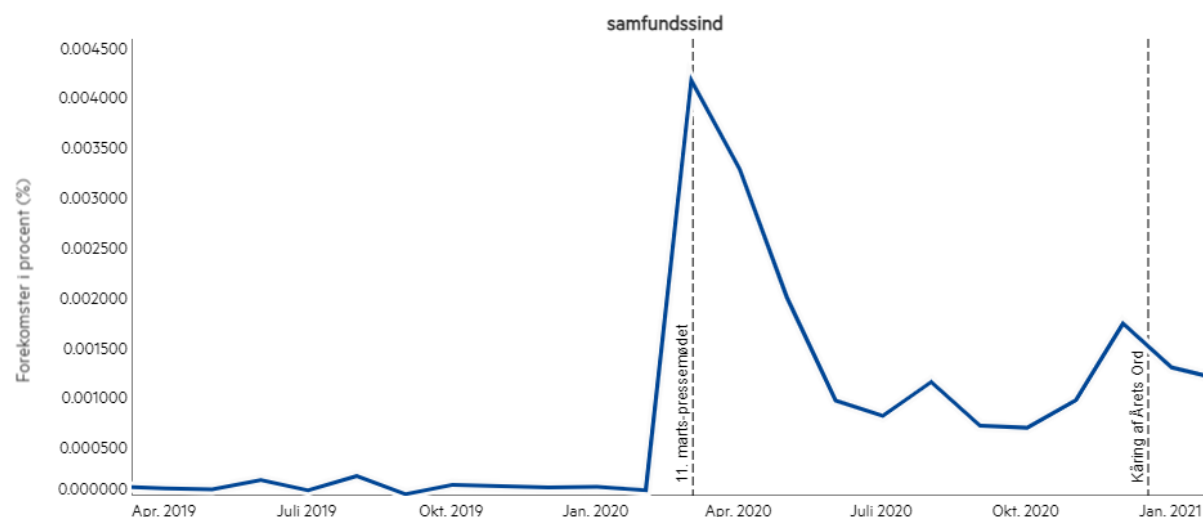
En faggruppe som de færreste nok havde tænkt særlig meget på inden, men hvis virke også blev en del af den offentlige samtale, var virologerne:

Figur 6: virolog

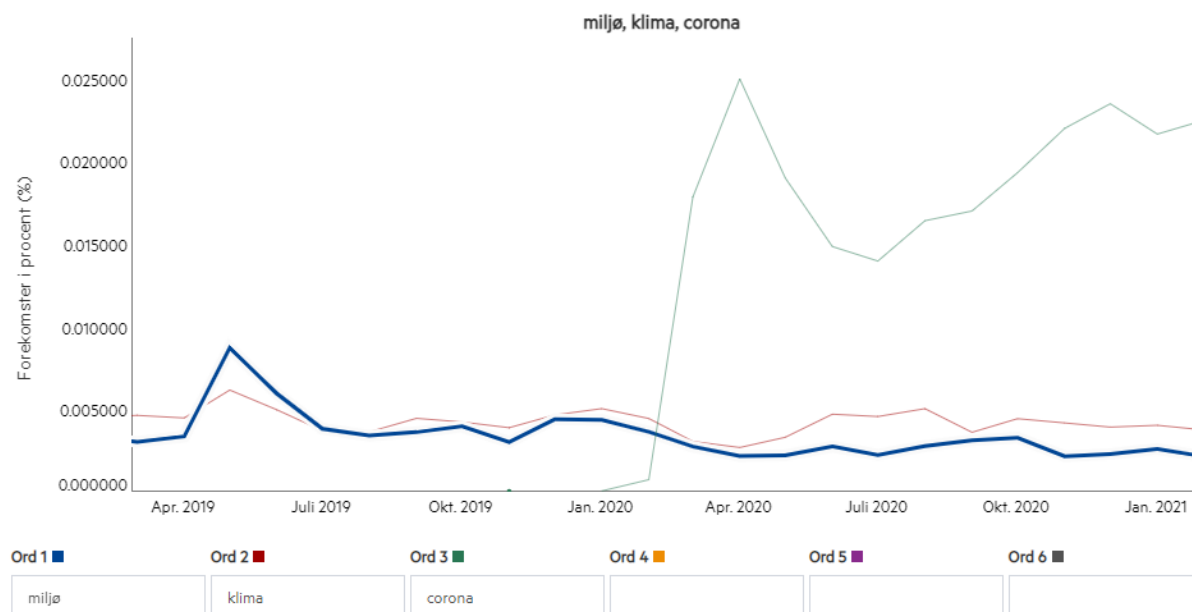
Samfundssind var så prægnant i det danske sprogsamfund at det blev kåret til Årets Ord 2020 i Danmark. Ordets brug blev indvarslet med 11. marts-pressemødet, og senere i denne artikel behandler vi ordet, dets brug og dets betydninger mere indgående. Figur 7 illustrerer den pludselige revitalisering af ordet som første gang registreredes i 1930.

Figur 7: samfundssind

Som en afrunding af denne argumentation for datagrundlagets rimelighed, artiklens tema taget i betragtning, er det værd at notere sig hvordan pandemien var så tydeligt et altomfattende vilkår for alle, at 2019's fokus på miljø og klima i den offentlige samtale, bl.a. båret frem af Greta Thunbergs gennemslagskraft, aldeles tabte momentum:

Figur 8: sammenstilling af *miljø*, *klima* og *corona*

2. Systemisk-funktionel deskription af ordene

I dette afsnit analyserer vi ordenes form, deres eksperientielle betydning og, hvor det er muligt, deres interpersonelle valør.

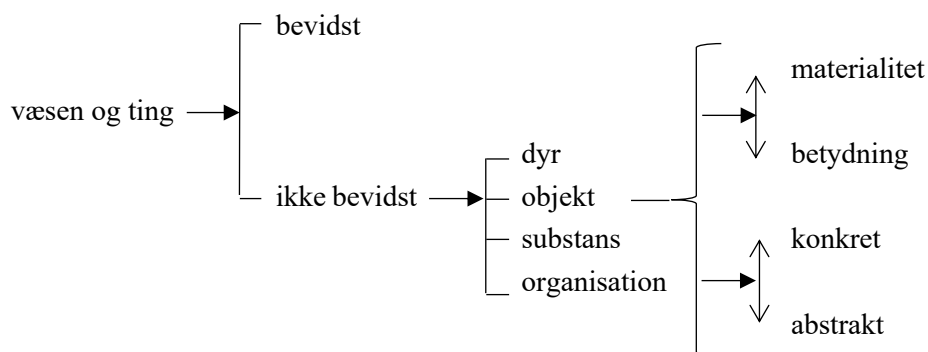
Hvad angår ordenes form, viser Tabel 1 at langt de fleste er substantiver, nærmere bestemt appellativer; kun en håndfuld af substantiverne er proprium. Dette flugter umiddelbart med at den største del af vores ordforråd er substantiver (jf. Retskrivningsordbogen, u.å.; hvor ca. 70 % af ordene er substantiver). Dataene giver således anledning til den observation at vi som sprogsamfund først og fremmest er kreative når det kommer til at sætte nye mærkater på elementer (væsener og ting) i verden.

Tabell 1: ordenes form

86 %	substantiv	appellativ	<i>smittekæde, -n, -r, -rne</i>
		proprium	<i>Cluster 5</i>
10 %	nominalisering		<i>smitteopsporing, -en, -er, -erne</i>
3 %	verbum		<i>afspritte, -r, -de, -t</i>
1 %	adjektiv		<i>karantæneramt, -e</i>

Hvad angår det eksperientielle betydningsrum i ordene, så klassificerer vi nominalerne, altså de i alt 86 % af ordene som formmæssigt er substantiver eller nominaliseringer, ud fra

nedenstående generelle overblik over de typer af elementer (væsener og ting) som findes i sproget (Andersen & Holsting, 2015, s. 66; jf. Halliday & Matthiessen, 1999, s. 60–62):

Netværket beskriver semantikken i væsener og ting når de indgår som Participanter i en sætning. Her betragter vi nominaler udenfor både ko- og kontekst og dermed løsrevet fra deres sætningsfunktion (som Participant), så metodisk skal det bemærkes at netværket anvendes mere atomistisk end det er tænkt i Andersen og Holsting (2015), som først og fremmest er en dansk sætningsgrammatik. Andersen og Holsting (2015) angiver om væsener og ting at de kan inddeles efter om de er bevidst(gjort)e eller ej (s. 66–67). Typiske væsener og ting med bevidsthed er mennesker, fx *kvinde*, *rektor*, *hun*, *han*, *hen*, men det kan også være antropomorfiserede enheder som normalt ikke forstås som bevidstgjorte størrelser, men som i en aktuel sammenhæng er tillagt menneskelige egenskaber, fx *Svampebob Firkant*. De ikke-bevidste væsener og ting kan inddeles i dyr, objekter, substanser, fx *olie*, *kaffe*, *luft*, og organisationer, fx *regering*, *universitet*, *bestyrelse*, *produktionsafdeling*. Objekter er en meget bred kategori som vi kan forstå ved at holde den op imod to kontinua, nemlig (i) et kontinuum som går fra objekter der primært forstås ud fra deres materialitet, til objekter der primært forstås som betydningsobjekter, og (ii) et kontinuum der går fra konkrete til abstrakte objekter. Eksempler er de mere materialitetsbårne objekter som *hus*, *bil*, *sten* over for de mere betydningsbårne som *bog*, *film*, *maleri*; og de mere konkrete som *cykel* over for de mere abstrakte som *farve*, *princip*, *smag*, *varme* (Andersen & Holsting, 2015, s. 67).

Starter vi øverst i netværket med [bevidste væsener og ting], finder vi i datasættet tilfælde som de følgende:

Tabel 2: ord som betegner bevidste væsener og ting

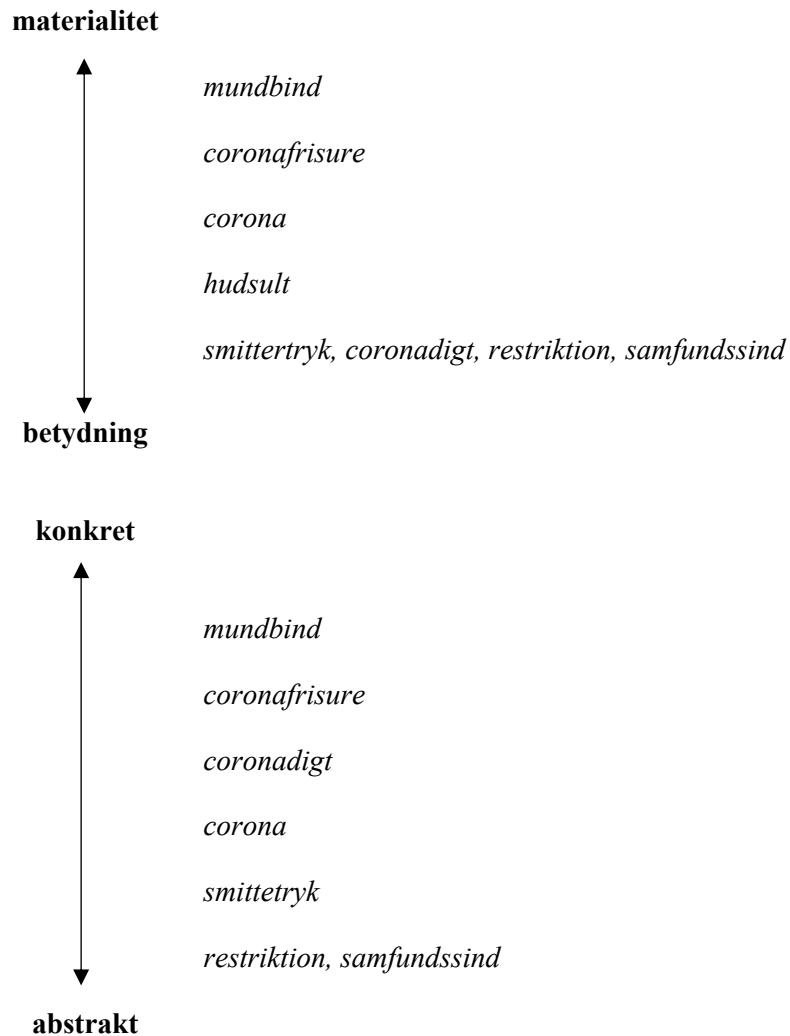
-bevidst	'syg'	<i>patient nul</i>	Typisk neutralt ud fra klinisk tilstand/adfærd (interpersonelt)
		<i>Covid-19-syg</i>	
		<i>superspreder</i>	
		<i>seriespreder</i>	
		<i>symptomfri smittebærer</i>	
	'funktion'	<i>coronageneral</i>	Typisk anerkendende (interpersonelt)
		<i>coronakriger</i>	
		<i>coronahelt</i>	
		<i>håndspritminister</i>	
	'kommentator' (verbalt)	<i>amatørvirolog</i>	Typisk nedsættende (interpersonelt)
		<i>bodegavirolog</i>	
		<i>covidiot</i>	
		<i>hobbyepidemiolog</i>	
	'sindstilstand' (mentalt)	<i>coronaoverlever</i>	
		<i>coronatosse</i>	
		<i>coroneser</i>	
		<i>zoombie</i>	

Ud fra semantikken kan vi inddele denne kategori i en række typer. Typeinddelingen er vores semantiske tolkning af de forskellige leksemer, og den er således alene baseret på det analyserede korpus og kan ikke henføres til generelle fremstillinger af sprogets eksperientielle betydningsrum i fx Halliday og Matthiessen (1999) eller Andersen og Holsting (2015). Den semantiske analyse giver os (i) typer der betegner et menneske der er 'syg', fx *patient nul* som var betegnelsen for den første registrerede Covid-19-syge dansker i Danmark; sådanne betegnelser optræder typisk i sammenhænge hvor den interpersonelle toning er neutral (ud fra klinisk tilstand/adfærd), (ii) typer der betegner mennesker efter deres 'funktion', fx

coronageneral; denne betegnelse blev brugt anerkendende om den danske embedsmand der blev det primære ansigt på myndighedernes tiltag mod corona, nemlig Sundhedsstyrelsens direktør Søren Brostrøm, (iii) typer der betegner mennesker som agerer 'kommentator' af situationen og altså er kendetegnet ved en verbal adfærd, fx *bodegavirolog*; disse betegnelser optræder typisk i sammenhænge hvor den interpersonelle toning er nedsættende, og endelig (iv) typer der betegner mennesker efter deres mentale 'sindstilstand', fx *zoombie* af *Zoom* og suffikset *-bie*, som kendetegner en hjemsendt kontorarbejder som afvikler en (for) stor del af sin arbejdsdag i onlinemøder via platformen *Zoom*.

Fra de [bevidste væsener og ting] bevæger vi os i netværket nu til [ikke bevidste væsener og ting]. Vi har ingen tilfælde der betegner [dyr], så vi bevæger os direkte til [objekt]. Som anført ovenfor karakteriseres objekter ud fra dikotomierne materialitet/betydning og konkret/abstrakt (jf. Andersen & Holsting 2015). Der er mange objekter i datasættet; nedenfor har vi medtaget en række tilfælde der tydeligt illustrerer betydningsrummet for objekter i coronaordene, fx fra det materialitetsbårne og meget konkrete *mundbind* til et abstrakt betydningsobjekt som *samfundssind*:

Figur 9: ord som betegner objekter

Hvad angår kategorien [substans], så blev ikke mindst *coronakaffe* et meget udbredt ord for den situation at man socialiserer ved at mødes i det fri og på behørig afstand af hinanden drikker en kop kaffe. Andre tilfælde er følgende:

Tabel 3: ord som betegner en substans

-ikke bevidst	-substans	'til selvopretholdelse'	<i>coronabær</i>
		'til selskab'	<i>afstandsøl</i>
			<i>coronakaffe</i>
			<i>distancekaffe</i>
			<i>terassekaffe</i>
			<i>tometerskaffe</i>
			<i>trappekaffe</i>
		'til hygiejne'	<i>coronavand (håndsprit)</i>
			<i>håndsprit</i>

Kategorien kan vi ud fra semantikken specificere i (i) substanser som anvendes 'til selvopretholdelse', fx *coronabær*, som er slang for rødvin, (ii) substanser der anvendes 'til selskab', fx førnævnte *coronakaffe*, og (iii) substanser som bruges 'til hygiejne', fx den *håndsprit* som blev et centralt værktøj i smittebekæmpelsen. Igen er der tale om vores tolkning af materialet og ikke en generel eksperimentiel typologi.

Den sidste kategori i netværket, nemlig [organisation], er repræsenteret nedenfor, og her finder vi ord som typisk blev anvendt i en interpersonelt nedsættende sammenhæng:

Tabel 4: ord som betegner en organisation

-ikke bevidst	-organisation	<i>coronainkvisition</i>	[nedsættende (interpersonelt)]
		<i>coronarede</i> (supermarked eller byggemarked med mange mennesker)	
		<i>håndspritbolaget</i>	

Hermed slutter analysen af betydningsfeltet for væsener og ting, altså den semantiske analyse af nominalerne i datasættet for coronaord. Da der er ganske få adjektiver i datasættet, faktisk kun to, nemlig *karantæneramt* og *koronakvabset*, er det ikke muligt at give en systemisk deskription af semantiske mønstre her, så vi bevæger os videre til de processer som datasættet rummer. Også her er der et stærkt begrænset materiale at analysere på, men vi har gjort det, ikke mindst fordi processer er kernen i den systemisk-funktionelle forståelse af grammatikken (jf. Andersen & Holsting, 2015, s. 63; se også Halliday & Matthiessen, 2014, s. 213). Der er nogle få materielle processer, fx *afspritte*, og en enkelt verbal proces, nemlig *coronafyret*, men ellers er det faktisk mest interessant at se på hvad der *ikke* findes i datasættet – og hvad der så er i stedet.

Relationelle processer har vi slet ingen af, og det giver fin mening: Relationelle processer relaterer én enhed til en anden, de beskriver ikke en handling eller en adfærd (jf. Andersen & Holsting, 2015, s. 137). Og det som vi har haft behov for som sprogsamfund under pandemien, er at skabe nye betydninger som sprogligt kan indfange den radikalt ændrede adfærd – både på individuelt plan og på samfundsniveau – som sygdommen og bekæmpelsen af den har tvunget os ud i.

Mentale processer har vi heller ikke fundet nogen af, men vi har fundet substantiviske nyskabelser som kan siges at beskrive en persons mentale tilstand, fx: *coronatosse*, *coronapanik*, *covidiot*, *coronastress*, *koronakuller*, *karantænekuller*, *kahytkuller*, *matrikelkuller* og *skærmfobi*.

For de verbale processer gælder det samme som for de mentale processer: Vi har først og fremmest fundet en række nominaler som betegner en verbal adfærd, altså tingsliggjorte verbale handlinger, fx: *coronafnidder*, *coronainkvisition*, *coronadigt* og *amatørvirolog*.

3. Socialsemiotisk analyse af *samfundssind* og *restriktion*

Indtil nu har vi haft fokus på den systemiske organisering af sproget. Vi har således beskrevet vores data ud fra paradigmatiske organiserede netværk af forskelle og ligheder. Som Halliday skriver, er et netværk «a representation of relations on the paradigmatic axis, a set of features contrastive in a given environment» (Halliday, 1966/2002, s. 110).

Herfra breder vi blikket ud og tager fat i omgivelserne, altså de «environment» som Halliday nævner. Vi vil således kontekstualisere ordene ved at kigge på hvordan de er blevet brugt. Vi analyserer ikke samtlige ord, for dertil er pladsen ikke, men fokuserer på to markante ord: *samfundssind* og *restriktion*. For disse to ord analyserer vi – på lidt forskellig vis – hvad vi med van Leeuwen kunne kalde deres semiotiske historie (jf. hans teori om at «Semiotic resources have a meaning potential, based on their past uses» (van Leeuwen, 2005, s. 285)).

3.1 Den semiotiske historie for *samfundssind*

Fra at have levet en stille tilværelse i årtier buldrede *samfundssind* fra marts 2020 ind i den offentlige samtale (jf. Jensen & Widmann, 2020), og ordet var så markant en del af det danske (sprog)samfund i 2020 at det – som nævnt ovenfor – løb af med kåringen som årets ord. I en aktuel ordbogsdefinition er *samfundssind* en «indstilling der vidner om at man sætter hensyn til samfundet højere end snævre egeninteresser» (Den Danske Ordbog, u.å.).

Ordet blev særligt brugt i forbindelse med opfordringer til at overholde de myndighedspålagte coronarestriktioner, men stammer fra 1930. Således er det første fundne tilfælde af ordet i brug fra 19. oktober 1930, hvor *samfundssind* blev brugt af Danmarks daværende socialdemokratiske statsminister, Thorvald Stauning, som er den længst siddende statsminister i danmarkshistorien (med embedsperioderne 1924-26 og 1929-1942). Det tidligste belæg for Staunings brug af *samfundssind* findes i en tale i anledning af indvielsen af et mindesmærke for Hans Kristen Hækkerup (socialdemokratisk borgmester og folketingsmedlem): «Minderne om hans Kærlighed til dem, der var socialt og økonomisk fortrykte. Minderne om hans udprægede Retfærdighedsfølelse og gode Samfundssind» (Stauning, 1930).

Samfundssind som et særligt socialdemokratisk adelsmærke bliver dog først tydelig i Staunings 1. maj-tale fra 1934, hvor han bruger *samfundssind* i sammenhæng med en pointe om at Socialdemokratiet har udvist netop det ved at bedrive politik som er til alles fælles bedste:

Vi har ikke taget hævn, men vi har vist Samfundssind samledes som ansvarsbevidste folk vil gøre det. Vi har endvidere anlagt en Politik, der ogsaa tog Hensyn til andre end Landmænd, og enhver, der vil, kan se Forskellen paa disse Aar og Venstres Regeringsaar med konservativ Bistand. (Stauning, 1934)

I Staunings 1. maj-tale to år senere brugte han også *samfundssind*, denne gang i eksplicit sammenhæng med den arbejderklasse som han og Socialdemokratiet var de politiske spydspidser for: «og alle ved, at Socialdemokratiet ikke vil misbruge Magten imod Landets Interesser; der var mere end én Lejlighed, hvor det først og fremmest var Arbejderne, som viste Samfundssind» (Stauning, 1936).

Samfundssind blev således oprindeligt – i 1930'erne – væsentligst brugt i relation til socialdemokratisk politik og arbejdernes ageren. Efter Stauning forsvinder ordet stort set, men omkring 80 år senere blev det så igen udbredt efter at statsminister Mette Frederiksen genoplivede det på 11. marts-pressemødet, hvor hun i sin indledning fastslog:

Nu skal vi stå sammen ved at holde afstand. Vi får brug for samfundssind. Vi får brug for hjælpsomhed. Jeg vil gerne sige tak til borgere, virksomheder, arrangører, frivillige organisationer – alle, der indtil nu har vist, at det er præcis det, vi har i Danmark – samfundssind. (Frederiksen, 2020)

Og videre «Lad os nu vise, hvad vi kan, når det gælder. Danskerne er i gang. Vi udviser samfundssind. Det er det, der fungerer» (Frederiksen, 2020).

Mette Frederiksens brug af *samfundssind* var ikke begrænset til at gælde for arbejderklassen, men danskerne mere generelt. Det blev både brugt som en opfordring til at følge restriktionerne og generelt passe på ens medmennesker for derved at værne om samfundets bedste og beskytte de borgere som var i risikogruppen (ældre, svage mv.), men også som en betegnelse for adfærd og handlinger som danskerne i forvejen udøvede.

Efter Mette Frederiksens brug af ordet på pressemødet spredte *samfundssind* som betegnelsen for at overholde coronarestriktionerne til gavn for det fælles bedste sig hurtigt, og ordet blev væsentligst brugt med positiv eller neutral valør, også af politikere fra den modsatte politiske blok end statsministerens: Søren Pape Poulsen (Konservative) brugte det på Twitter i juni 2020 om *Black Lives Matter*-demonstrationen, hvor han udtalte at «Folk har ret til at demonstrere men synes der mangler omtanke hos de 15.000 i en tid hvor vi har lukket meget af vores samfund ned. Samfundssind du ved» (Poulsen, 2020¹); og Mette Thiesen (Nye Borgerlige) fremlagde i august 2020 på Twitter sin opfattelse af ikke-etniske danskernes adfærd ift. Coronarestriktionerne:

¹ Kontoen er ikke længere aktiv, idet Søren Pape Poulsen er gået bort.

Ikke overraskende viser nye tal, at ikke-etniske danskere står for 70% af alle nye coronatilfælde i Danmark i sidste uge. Genåbningen udskydes, fordi folk fra Stormellemøsten skider på det danske fælleskab og ikke viser samfundssind. Man mangler ord for deres ligegyldighed #dkpol. (Thiesen, 2020).

Også (apolitiske) myndigheder tog *samfundssind* til sig, fx her Midt- og Vestjyllands politi som opfordrede til at begrænse nytårsfestlighederne:

Nytåret skal skydes ind med samfundssind. 2020 er unægteligt et år, der stikker lidt ud. Det blev slet ikke, som vi havde forventet, og det bliver årets sidste aften heller ikke. Lad os sammen sprede håb for 2021 ved at holde en krudt- og coronasikker nytårsaften. (Midt- og Vestjyllands Politi, 2020)

Fra det mere gængse ser vi i løbet af 2020 en udvikling hvor *samfundssind* sættes lig med at støtte et lidende dansk erhvervsliv og bidrage til økonomien: I en leder i dagbladet Berlingske i april hedder det «Kære danskere - sving dankortet. Det er samfundssind» (Henriksen, 2020), og i en reklame for gavekort til restaurationsbranchen lyder det i december:

Tiden kalder på samfundssind. Mange brancher har det hårdt for tiden, men én er mere nødlidende end andre, nemlig restaurationsbranchen! Danvak støtter restaurationsbranchen ved at give et gavekort på 499 kr. til alle, der tilmelder sig et kursus eller konference inden udgangen af 2020. (Olsen, 2020)

En simpel brug af samfundssind i en forbrugskontekst anfægtes bl.a. i dagbladet Information i maj 2020 under rubrikken «At svinge Dankortet er en kortsigtet måde at vise samfundssind på» hvor der yderligere skelnes mellem «kortsigtet samfundssind» og «langsigtet samfundssind»: «Så dilemmaet for den enkelte ved den aktuelle genåbning er, om man skal vise kortsigtet samfundssind ved at gå ud og svinge dankortet eller vise langsigtet samfundssind ved at tænke bæredygtigheden mere ind i sin adfærd» (Nielsen, 2020).

I begyndelsen af pandemien optrådte *samfundssind* overvejende med enten positiv eller neutral medbetydning, senere begyndte kritiske røster at dukke op. Eksempelvis bemærker Mia Amalie Holstein (medlem af Etisk Råd) i Politiken i januar 2021 at: «For mig er ordet samfundssind en socialdemokratisk konstruktion, som står i skarp kontrast til ordet borgersind. For samfundssind er et begreb, der kalder på folkets blinde lydighed» (Holstein, 2021).

Samme linje kunne ses i en satiretegning af Jens Hage fra i Berlingske i marts 2021 der portrætterer statsminister Mette Frederiksen som dronning, skubbende en barnevogn med

borgere foran sig mod et «Socialdemokratisk borgerlykkeland», som er et fængselslignende sted med pigtråd, en bevæbnet vagt og overvågning (Hage, 2021). Mette Frederikssens rolle som matriarken understreges af at hun i en taleboble siger: «Så lille børn, nu er vi snart ved legepladsen!», mens en af de i øvrigt granvoksne borgere i barnevognen i en taleboble fastslår: «Mor passer på os!» (Hage, 2021).

Og: «Ideen om at udvise 'samfundssind' er i coronaens tid blevet noget ubetinget godt, der ikke skal sættes spørgsmålstegn ved. Vi bør dog være kritiske omkring denne måde at opstille gode og dårlige borgere på gennem ekskluderende gruppetænkning», skrev psykolog Louise Lyrstrand i et debatindlæg i Information i februar 2021 (Lystrand, 2021). I sit indlæg redegør hun for menneskets grundlæggende biologiske behov for tilknytning, som også betyder at mennesket af natur længes mod at blive godkendt af samfundets autoriteter og dermed «den stærke gruppe» i frygt for udstødelse og udskamning. Denne forståelse af samfundssind stemmer derfor ikke overens med definition fra Den Danske Ordbog som bygger på fralæggelse af egeninteresser for det fælles bedste – at følge med strømmen for ikke at blive udstødt/udskammet er netop et egoistisk ærinde, om end naturligt. Louise Lyrstrand påpeger endog at det ikke altid er hensigtsmæssigt blot at følge med strømmen og hævder om brugen af *samfundssind* derfor: «Når statsministeren bruger udtrykket 'samfundssind', vækker hun et potentielt farligt instinkt i os, om end dette for tiden opfattes som 'at være god'. Det er vigtigt, at vi er opmærksomme på, at samfundssind kan rumme blindhed, uselvstændighed og ondskab» (Lystrand, 2021).

Afrundende kan vi bemærke at *samfundssinds* semiotiske historie – som vi kort har fremstillet den her – illustrerer hvorledes forskellige versioner af virkeligheden har spillet en rolle for forskellige stemmers brug af ordet, og på den vis understreger vores analyse Hodges pointe at «Analysis of language is a gateway to analysis of meanings, social and referential. Analysis of meanings is a portal into social processes and the versions of reality that drive them» (Hodge, 2017, s. 8).

3.2 Den semiotiske historie for *restriktion*

I den diskursive konstruktion i Danmark om nedlukning og genåbning af samfundslivet blev meget bundet op på nominaliseringen *restriktion*, hvis betydning er «begrænsning» eller

«indskrænkning» (jf. Den Danske Ordbog, u.å). Politikere og myndigheder indførte en række *restriktioner*, og de blev debatteret, diskuteret – og i sagens natur definerende for det liv vi kunne føre, altså for virkeligheden.

Restriktion er først og fremmest et abstrakt, teknisk ord. Så når vi taler om *restriktioner*, bliver den økologisk-materielle oplevelse af hvordan man kan handle dagligvarer, hvad det vil sige at bære ansigtsmaske, hvordan man bliver tvunget til at holde sig hjemme og uden selskab, hvordan man skal bevæge sig i afstand til andre mennesker, osv. til en samtale om noget abstrakt. På den vis opfører *restriktion* sig som andre nominaliseringer, om hvilke Halliday og Matthiessen observerer at de involverer et «loss of experiential meaning since the categories of experience become blurred [...]»; the construction of reality becomes a construction of **un**reality, detached from ordinary experience and hence [...] remote» (1999, s. 270–271; van Leeuwen, 2005, s. 111).

Diskursivt skete der yderligere det at denne abstrakte tale om helt almindelig menneskelig adfærd – altså talen om *restriktioner* – gjorde at restriktionerne fik deres eget liv, om man så må sige. Restriktionerne udviklede sig fra at være noget som andre (altså regeringen og myndighederne) pålagde borgerne, til at blive en kraft i sig selv – restriktionerne fik deres egen agens. Den abstrakte *restriktion* blev i sig selv en begrænsende kraft, og det blev derfor implicit hvem der rent faktisk begrænsede hvem. Vi har illustreret dette med nedenstående tilfælde.

Tabell 5: udviklingen i brugen af *restriktion*

(1)	<i>Regeringen har besluttet at udvide restriktionerne, der i sidste uge blev indført i 69 kommuner, til at gælde hele landet.</i> (Pressemeddelelse fra Indenrigs- og Sundhedsministeriet).
(2)	<i>Regionen indfører skærpede corona-restriktioner på hospitalerne.</i> (Pressemeddelelse fra Rigshospitalet).
(3)	<i>Før jul indføres en række restriktioner for detailhandlen og serviceerhvervene.</i> (Pressemeddelelse fra Indenrigs- og Sundhedsministeriet).

(4)	<i>De skærpede restriktioner betyder blandt andet, at afstandsanbefalingen på de videregående uddannelser bliver sat op fra 1 til 2 meter. (Pressemeddelelse fra Uddannelses- og Forskningsministeriet).</i>
(5)	<i>Corona-restriktionerne bevirker, at Lions Club i Faaborg/Broby i år ikke sælger juleskrabelodder, som de plejer. (Avisartikel på fyens.dk).</i>
(6)	<i>COVID-19-besøgsrestriktioner begrænser pårørende. (Nyhed fra Center for Patientinddragelse, Region Hovedstaden)</i>
(7)	<i>Øget smittespredning og nye restriktioner i Danmark og udlandet begrænser igen dele af økonomien og forsinker genopretningen. (Analyse fra Danmarks Nationalbank)</i>
(8)	<i>Restriktioner rammer skoler, restauranter og kultur- og fritidsliv. (Nyhedsartikel på tv2fyn.dk).</i>

I (1-3) optræder *restriktioner* som objekt/Mål i Materielle Processer hvor offentlige instanser, nemlig regeringen eller regionen, fungerer som agent/Aktør – i den sidste passivkonstruktion er denne agent.

I (4-5) fungerer *restriktioner* som subjekt/Bærer i Relationelle Processer, så her er restriktionerne i nogen udstrækning defineret som en Participant der berører andre, også selvom de ikke direkte agerer, idet de blot optræder som en del af en Relationel Proces.

I (6-7) ser vi et tydeligt skifte i *restriktionernes* betydningsgrammatik: *Restriktionerne* fungerer som subjekt/Aktør i disse sætninger, og selvom *restriktion* i sig selv betyder «begrænsning», så optræder den i disse tilfælde som størrelse med agens der *begrænser* andre; 'begrænsningerne begrænser', står der jo, og det fortæller intet om hvem der reelt har indført begrænsningerne.

I (8) fungerer *restriktioner* igen som agerende subjekt/Aktør, og igen er det altså uklart hvem der træffer de handlingsbegrænsende beslutninger og *rammer skoler, restauranter og kultur- og fritidsliv*.

Den måde hvorpå *restriktionerne* i sig selv blev agenten, altså ankeret i diskursen om adfærd, bevirkede at det der ofte blev debatteret eller kom i modvind, var netop restriktionerne, ikke den regering eller de myndigheder som tog beslutningen om at indføre denne eller hin restriktion. Med andre ord kan man hævde at den relativt abstrakte nominalisering som vi alle tog i munden – *restriktion* – blev en lynafleder for regeringens i stigende grad upopulære begrænsninger af danskernes frihed til at leve det liv man var vant til.

4. Coda

«SFL og socialsemiotikk i møde med lokale og globale udfordringer» er den tematiske ramme for denne artikel. Inden for denne har vi behandlet nogle sproglige konsekvenser af en verdensomspændende pandemi. Således har vi systemisk-funktionelt klassificeret de 153 ord som Dansk Sprognævn excerperede i det første år hvor pandemien påvirkede det danske sprogsamfund, og i tråd med socialsemiotikkens fokus på sprog i kontekst har vi ud fra van Leeuwens idé om semiotisk historie præsenteret en sprogbrugsorienteret analyse af *Samfundssind* (årets ord i Danmark i 2020) og *restriktion* (en nominalisering som nød udbredelse i de kommunikative sammenhænge som handlede om de begrænsninger i danskernes adfærd som blev indført for at bekæmpe pandemien).

Med vores afsæt i nyordsarbejde og excerpering som man kender det i leksikografiske sammenhænge (jf. fx Trap-Jensen, 2013), og vores brug af den systemisk-funktionelle og den socialsemiotiske ramme for sprog(brugs)analyse er denne artikel et forsøg på brobygning mellem normalt adskilte lingvistiske praksisser. Vi tillader os at mene at brobygningen har en rimelig udsigelseskraft om den sprogudvikling der foregik i det danske sprogsamfund i coronakrisens første år, men vil selvsagt lade det være op til læserne at vurdere om brobygningen fungerer, også ift. de videnskabelige positioner som den forsøger at forene.

Forfatteromtaler

Thomas Hestbæk Andersen, ph.d. i lingvistik, er direktør for Dansk Sprognævn og forfatter til en lang række artikler, bogkapitler og lærebøger om den systemisk-funktionelle organisering af dansk og om multimodal organisationskommunikation.

Thrine Victoria Jarnot Meline er cand.mag. i dansk og tidligere studentermedhjælper og forskningspraktikant i Dansk Sprognævn.

Litteratur

Andersen, T. H. & Holsting, A. E. M. (2015). *Teksten i grammatikken*. Syddansk Universitetsforlag.

Andersen, T. H., Boeriis, M., Maagerø, E. & Tønnessen, E. S. (2015). *Social semiotics: Key Figures, New Directions*. Routledge.

Berlingske (2020, 24. november). Britisk ordbog kunne ikke vælge årets ord for 2020 – valgte 47 ord. *Berlingske*. <https://www.berlingske.dk/internationalt/britisk-ordbog-kunne-ikke-vaelge-aarets-ord-for-2020-valgte-47-ord>

Dansk Sprognævn (u.å.). *Det danske ordforråd*. Hentet 18.04.2024 fra <https://dsn.dk/sprogets-udvikling/det-danske-ordforraad/>

Den Danske Ordbog (u.å.). *Ordbog*. Hentet 18.04.2024 fra <https://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=restriktion>

Frederiksen, M. (2020). *Mette Frederiksens tale ved pressemøde om coronavirus*. Danske Taler. <https://www.dansketaler.dk/tale/mette-frederiksens-tale-paa-pressemoeede-om-coronavirus-2020>

Hage, J. (2021, 25. mars). *Samfundssind* [Tegning]. Berlingske. https://berlingske.bmcdn.dk/media/cache/resolve/image_x_large_lg/image/140/1404302/23701364-samfundssind.jpg

- Halliday, M. A. K. (2002). Categories of the theory of grammar. I J. J. Webster (Red.), *On Grammar. Collected Works of M.A.K. Halliday* (s. 37–94). Continuum. (Opprinnelig utgitt 1961).
- Halliday, M. A. K. (2002). Some Notes on ‘Deep’ Grammar. I J. J. Webster (Red.), *On Grammar. Collected Works of M.A.K. Halliday* (s. 106–117). Continuum. (Opprinnelig utgitt 1966).
- Halliday, M. A. K. & Matthiessen, C. M. I. M. (1999). *Construing Experience through Meaning: A language-based approach to cognition*. Cassell.
- Halliday, M. A. K. & Matthiessen, C. M. I. M. (2014). *Halliday's introduction to functional grammar*. (4. utg.). Routledge.
- Henriksen, T. B. (2020, 24. april). Kære danskere – sving dankortet. Det er samfundssind. *Berlingske*. <https://www.berlingske.dk/ledere/kaere-danskere-sving-dankortet-det-er-samfundssind>
- Hodge, B. (2017). *Social Semiotics for a Complex World*. Polity Press.
- Hodge, R. & Kress, G. (1988). *Social Semiotics*. Polity Press.
- Holstein, M. A. (2021, 14. januar). Tal til mit borgersind, ikke mit samfundssind. *Berlingske*. <https://www.berlingske.dk/kommentatorer/tal-til-mit-borgersind-ikke-mit-samfundssind>
- Jensen, E. S. & Widmann, T. (2020). Samfundssind, nødundervisning og knækbrød. *Nyt fra Sprognævnet*, 2020(2), 3–5. <https://dsn.dk/wp-content/uploads/2021/01/maj-2020-pdf.pdf>
- Lystrand, L. (2021, 25. februar). Kravet om ’samfundssind’ er blevet en ekskluderende form for gruppetænkning. *Information*. <https://www.information.dk/debat/2021/02/kravet-samfundssind-blevet-ekskluderende-form-gruppetaenkning>

Midt- og Vestjyllands Politi (2020, 28. december). *Nytåret skal skydes ind med samfundssind.*

Politi. <https://politi.dk/midt-og-vestjyllands-politi/nyhedsliste/nytaaret-skal-skydes-ind-med-samfundssind/2020/12/28>

Nielsen, J. S. (2020, 12. maj). At svinge dankortet er en kortsigtet måde at vise samfundssind

på. *Information*. <https://www.information.dk/indland/leder/2020/05/svinge-dankortet-kortsigtet-maade-vise-samfundssind-paa>

Olsen, T. E. (2020, 5. december). *Tiden kalder på samfundssind*. Danvak.

<https://danvak.dk/tiden-kalder-paa-samfundssind/>

Poulsen, S. P. [@SorenPape] (2020, 8. juni). *Folk har ret til at demonstrere men synes der mangler omtanke hos de 15.000 i en tid hvor vi har*. [Tweet]. Twitter.

<https://twitter.com/sorenpape/status/1270074343318532097>

Rettskrivningsordbogen. (u.å.). *Ordbog*. Hentet: 18. april. 2024 fra

<https://roplus.dk/#ordbog//forlaens/alle/>

Stauning, T. (1930). *Thorvald Staunings tale ved indvielsen af mindesmærket for H. K.*

Hækkerup. Danske Taler. <https://www.dansketaler.dk/tale/thorvald-staunings-tale-ved-afsloeringen-af-mindesmaerket-for-h-k-haekkerup-1930>

Stauning, T. (1934). *Thorvald Staunings 1. maj-tale*. Danske Taler.

<https://www.dansketaler.dk/tale/thorvald-staunings-1-maj-tale-1934>

Stauning, T. (1936). *Thorvald Staunings 1. maj-tale*. Danske Taler.

<https://www.dansketaler.dk/tale/thorvald-staunings-1-maj-tale-1936>

Thiesen, M. [@ThiesenMette] (2020, 10. august). *Ikke overraskende viser nye tal, at ikke-etniske danskere står for 70% af alle nye coronatilfælde i Danmark i sidste uge*.

[Tweet]. Twitter.

<https://twitter.com/ThiesenMette/status/1292857044593238017>

Trap-Jensen, L. (2013). Leksikografisk tradition og fornyelse: tre revolutioner på 100 år?

Nordiske Studier i Leksikografi, (12), 42–68.

<https://tidsskrift.dk/nsil/article/view/20989>

van Leeuwen, T. (2005). *Introducing Social Semiotics*. Routledge.